

GEZAMENLIJKE INBRENG NATUUR- & MILIEUORGANISATIES VOOR GESPREK STIKSTOFDOSSIER

Datum: 15 augustus 2022

Geachte heer Remkes, geachte leden van het Kabinet,

Vanzelfsprekend maken we graag gebruik van de mogelijkheid om een gesprek met u te voeren, tegelijkertijd hebben we uw uitnodiging met gemengde gevoelens ontvangen.

De natuur die wij als organisaties vertegenwoordigen, is geen partij waarvan de belangen moeten worden afgewogen tegen andere maatschappelijke doelen, maar een cruciale voorwaarde voor ons welzijn en voor onze welvaart. Immers, ook de mens is onderdeel van de natuur. Gezonde natuur is ons beste wapen tegen klimaatverandering, noodzakelijk voor schone lucht en voldoende schoon drinkwater, cruciaal voor een gezonde leefomgeving en de bondgenoot van een vitale landbouw en gezond voedsel.

Uw oproep tot een 'gesprek zonder taboes' lijkt echter de deur open te zetten voor nieuwe onderhandelingen of een afzwakking van de huidige kabinetsplannen. Terwijl over het belang van noodzakelijk natuurherstel, en het voorkomen van achteruitgang, niet kan en mag worden onderhandeld. Daarom is vasthouden aan de emissiereductiedoelstelling van 50% in 2030, zoals in het coalitieakkoord staat, onontkoombaar. Het stikstofprobleem is bij Europa, het kabinet, de provincies, bij elke natuurorganisatie, bij de financiële sector, bij de voedingsmiddelenindustrie, bij de landbouwbedrijven, bij supermarkten en ook bij elke boer al decennia bekend. Iedereen wist dat het moment dat de landbouw moest hervormen onvermijdelijk zou komen. Dat moment is nu.

Sinds de glasheldere uitspraak van de Raad van State in 2019, is echter nog amper vooruitgang geboekt in de aanpak van de stikstofcrisis die ons land in de greep houdt. Niet alleen boerenfamilies hebben behoefte aan duidelijkheid en toekomstperspectief, ook starters op de woningmarkt die geen huis kunnen krijgen vanwege de vergunningen impasse willen een oplossing. Er is genoeg gepraat, het is tijd voor de uitvoering. Van Nederland polderland, naar Nederland aanpak-land. Daarbij zoeken wij graag naar verbinding om verder te komen.

Natuur lijdt al decennialang onder stikstofdepositie

We kunnen het niet genoeg benadrukken: de Nederlandse natuur lijdt al decennialang onder de veel te hoge stikstofdepositie. Natuurbescherming en -herstel is hard nodig en urgent, omdat veel zeldzame soorten planten en dieren zich niet meer kunnen handhaven in de aangewezen natuurgebieden. Dat is een groot probleem omdat biodiversiteit de pijler is onder een goed functionerend ecosysteem.

Onderzoek van ecooloog Bobbink¹ toont aan dat het voor een 'zwarte lijst' van urgente strikt beschermde natuurtypen, die voorkomen in Natura 2000-gebieden door heel Nederland, nu of nooit is. Denk aan de zandverstuivingen op het Kootwijkerzand en de Hoge Veluwe, veengebieden zoals de Alde Feanen, kwetsbaar duingebied zoals de Noord-Hollandse duinen en oude eikenbossen op de Veluwe. Deze natuurtypen, waarvoor herstelmaatregelen niet of nauwelijks werken, staan inmiddels op omvallen. Het RLI rapport van maart 2022, 'Natuurinclusief Nederland', luidde opnieuw de noodklok: de natuur in Nederland gaat razendsnel achteruit, terwijl een vitale natuur cruciaal is voor een leefbaar land. We kunnen ons geen verdere vertraging in de uitvoering van de kabinetsplannen veroorloven. De rapporten van de adviescommissie Remkes zetten daar een dikke streep onder: 50% reductie van stikstof in 2030 is ecologisch én juridisch noodzakelijk. Niet alles kan en niet alles kan overal.

Pak niet alleen de crisis van vandaag maar ook die van morgen aan

Onze natuur lijdt niet alleen onder een hoge stikstofdepositie - maar ook aan verdroging, slechte waterkwaliteit en klimaatverandering. Een eenzijdige focus op stikstof lost misschien de crisis van vandaag op, maar niet die van morgen. De stikstofcrisis staat dus niet op zichzelf, maar deze is slechts één van de vele symptomen van het huidige, onhoudbare landbouwsysteem. Zo moeten we in 2027 zorgen voor voldoende én schoon water, maar bungelt Nederland onderaan bij het behalen van de doelen van de Kaderrichtlijn Water. Ook de aanpak van de klimaatcrisis en bodemgezondheid zal de komende tijd gevolgen hebben voor de landbouw. Nu de overheid miljarden aan belastinggeld steekt in de transitie van de landbouw, is het zaak die problemen maximaal integraal aan te pakken. En in te zetten op de onvermijdelijke omslag in de landbouw naar ecologisch verantwoorde landbouw, op basis van een goed verdienmodel voor de boer.

Dat betekent ook dat er geen geld moet worden gestoken in technische maatregelen wanneer die enkel stikstof verminderen, maar zaken rondom water, klimaat, dierenwelzijn, en bodem niet helpen. Het is tijd om te stoppen met de boer op kosten te jagen en de sector verder vast te draaien in schaalvergroting en intensivering. Een integrale aanpak voorkomt dat boeren elke paar jaar met een nieuwe eisen worden geconfronteerd: het geeft een langjarig en juridisch houdbaar perspectief, wat bijdraagt aan het herstel van vertrouwen. Nu inzetten op een integrale omslag is dan ook de enige weg voorwaarts voor natuur, water, bodem, luchtkwaliteit, klimaat en ook de agrarische sector. Investeer daarom alleen (financiële) steun (via het Transitiefonds) aan integrale maatregelen, waarbij geen afwenteling op andere opgaven ten aanzien van klimaat, water en natuur plaatsvindt. Het kabinet heeft hiervoor zeer forse bedragen aan belastinggeld gereserveerd, laten we die dan ook wijs investeren in toekomstbestendige maatregelen. Het is bovendien noodzakelijk om zo snel mogelijk de doelen voor natuur, klimaat en water te formuleren, zodat provincies aan de slag met hun gebiedsprocessen.

---

¹ Herstelbaarheid van door stikstofdepositie aangetaste Natura 2000-habitattypen: een overzicht, Bobbink, 2022

Bied perspectief

Al onze organisaties hebben zeer regelmatig contact met boerenorganisaties en boerenondernemers. We kennen de problematiek en zien de gevoelens die gepaard gaan met de transitie die de landbouw door moet gaan maken. Daarom hechten we eraan te benoemen dat we de afgelopen jaren tal van suggesties hebben gedaan, initiatieven hebben ontplooid of ondersteund om antwoord te geven op de vraag hoe we er als samenleving voor zorgen dat de boeren de transitie goed doorkomen.

Naast het halen van stikstofdoelen is het cruciaal zodat zoveel mogelijk boeren de omslag kunnen maken in plaats van te moeten stoppen. Tot nu toe heeft het kabinet de agrarische sector echter nog onvoldoende perspectief geboden. Zonder scherpe sturing op het budget bestemd voor extensivering, is er een wezenlijk risico dat een werkelijke omslag in de landbouw uitblijft. Er dient dan ook voldoende budget te worden gereserveerd voor extensiveren. Aanknopingspunten hiervoor zijn de ontwikkelingen t.a.v. 'Landschapsgrond', maar ook plannen als het 'GroenBoerenPlan', het 'Aanvalsplan Grutto' en het 'Aanvalsplan Landschapselementen'.

Recent hebben we opnieuw voorstellen gedaan in een gezamenlijk brief aan minister Staghouwer, die we voor de volledigheid hierbij voegen. Het is van cruciaal belang dat het kabinet de komende periode laat zien op welke wijze ze agrarische ondernemers gaat ondersteunen en stimuleren in het maken van de omslag naar een nieuw en beter toekomstperspectief. En zich daarin een betrouwbare partner toont.

Laat voorlopers niet in de steek

Het is zeer bemoedigend dat een groeiende groep boeren zich op dit moment al inzet voor een duurzame landbouw, bijvoorbeeld door agro-ecologisch ondernemerschap, een biologische bedrijfsvoering of succesvol weidevogel- en natuurbeheer. Deze voorlopers mogen door het beleid niet ontmoedigd worden en zijn essentieel als rolmodel en kennismakelaar voor alle boeren die de omslag nog moeten maken de komende jaren. Deze boeren kunnen hard geraakt worden als niet bij voorbaat duidelijk wordt gemaakt dat hun koers een voorbeeld voor de hele landbouwsector is.

Gesteund door tal van rechterlijke uitspraken, de EU Vogel- en Habitatrictlijn en namens onze achterban van miljoenen Nederlanders, willen wij u graag aanvullend de volgende punten meegeven:

1. We beschouwen de afgesproken doelen en het tempo in het coalitieakkoord over de stikstofreductie als het uitgangspunt waar niet aan getornd mag worden. Anders is natuurherstel niet mogelijk, maar is ook het kabinetsbeleid juridisch niet houdbaar, waardoor rechtsonzekerheid (voor ondernemers) blijft bestaan.
2. De emissiereductiedoelen voor 2030 zoals geformuleerd in het regeerakkoord zijn nog steeds niet in de wet vastgelegd. Dat staat weliswaar niet in de weg van de noodzaak om nu al snel stevige reducerende maatregelen te treffen, mede aangezien het in de wet een *minimum*norm betreft. Maar, omwille van de duidelijkheid en voorspelbaarheid voor een ieder is het zaak dat de wet zo snel mogelijk wordt aangepast.
3. Daarnaast is het belangrijk om te beseffen, dat zelfs deze doelen uit het coalitieakkoord ontoereikend zijn. Er is nog steeds geen langetermijndoel geformuleerd om alle stikstofgevoelige natuur onder de Kritische Depositiewaarde (KDW) te brengen. Bovendien is het tempo van het

kabinet veel te laag. Om de voortgaande verslechtering tegen te gaan, en met prioriteit de 'zwarte lijst' van urgente habitats veilig te stellen, moeten we versnellen en de stikstofuitstoot voor eind 2025 drastisch terugdringen. De doelen in de stikstofwet voor 2025 schieten tekort om dit te bereiken. Ook wordt het overgrote deel van het budget uit het transitiefonds pas uitgekeerd na 2025. Reden te meer dat van afzwakking van doelen of tempo geen sprake kan zijn, er moet juist versneld worden. De schadelijke effecten van stikstofdepositie (door verzuring en stikstofstapelning) blijven namelijk bestaan zolang de stikstofdepositie te hoog blijft en ook het herstel heeft tijd nodig. Zeker is dat vertraging in het terugbrengen van de uitstoot zal leiden tot nog grotere schade door cumulatie waarbij nog meer soorten zullen verdwijnen. De uitstoot zal dan ook, zoals benadrukt door ecologen², 'zo snel mogelijk' moeten worden teruggedrongen om de risico's op verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken, en daarmee voortgaande verslechtering (op grond van artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn) een halt toe te roepen. Enkel dan kan aan juridische houdbaarheid worden voldaan.

4. Voor ons is het onbegrijpelijk dat concrete plannen en doelstellingen waarmee grote vervuilers - als Yara, Schiphol en Tata Steel en ook vervuilende snelwegen - moeten bijdragen aan de oplossing, nog steeds ontbreken. Dit is begrijpelijkerwijs onverteerbaar voor boeren en wij steunen hen ten volle in hun pleidooi dat alle sectoren moeten bijdragen. Al levert de landbouwsector verreweg de grootste bijdrage aan de stikstofcrisis, het druist tegen ieder rechtvaardigheidsgevoel in dat andere sectoren tot op heden geen reductie-doel opgelegd hebben gekregen.
5. Er zijn snel maatregelen nodig om zowel nieuwe stikstofuitstoot te voorkomen, als bestaande uitstoot terug te dringen. Daarnaast is het nodig om de huidige uitstoot en depositie op de meest urgente habitats snel terug te dringen. Er zijn diverse maatregelen die nu mogelijk zijn en ingezet zouden moeten worden, waaronder (niet uitputtend):
  - Het zo snel mogelijk openstellen van (aanvullende) instrumenten voor de landbouw t.b.v. extensivering, omschakeling of beëindiging.
  - Het intrekken van vergunningen van piekbelasters in en nabij overbelaste Natura 2000-gebieden, op basis van een ruimhartige vergoeding, indien uit de specifieke situatie blijkt dat er geen mogelijkheid meer is tot het maken van de benodigde omslag. Dit koopt bovendien tijd voor andere ondernemers om wel de gevraagde omslag te maken. Hierbij dient tevens rekening te worden gehouden met de voorlopers, zie punt 9.
  - Het invoeren van een moratorium op plannen en projecten die tot stikstofdepositie leiden en die geen groot maatschappelijk belang dienen;
  - Het doorstrepren van dierrechten van stoppende en opgekochte bedrijven
  - Juridische borging dat er geen hergebruik van stikstofrechten van reeds gesloten of gestopte bedrijven kan plaatsvinden.
  - Baseer beleid en reductie op feitelijk gerealiseerde capaciteit om een papieren stikstofreductie te voorkomen die geen bijdrage levert aan de echte opgave.
6. Als juridische basis onder vergunningverlening is de KDW de enige bruikbare indicator op korte en middellange termijn. Daarom is voor het creëren van perspectief en ontwikkelmogelijkheden voor alle sectoren zaak de KDW als toetsingsgrond recht overeind te houden. De kritische depositiewaarden (KDW-en) zijn wetenschappelijk gedefinieerd en een ecologisch instrument

---

² Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof, Van den Burg et al. 2021.

om de gevoeligheid van habitats voor stikstofdepositie te beoordelen. Daarbij dient de kanttekening te worden gemaakt dat deze waarden zijn bepaald voor intacte habitats. Echter, in de huidige overbelaste situatie, zijn de KDW-en in de praktijk vaak lager dan de vastgestelde KDW-en die worden gehanteerd. We zien op dit moment een levendige discussie ontstaan over de rol van de KDW in het natuurbeleid waarbij een theoretisch beeld van de KDW wordt geschetst, maar waar voorbij wordt gegaan aan de ecologische situatie in Nederland. Bovendien: zelfs als de verslechtering van beschermde natuur tijdelijk (mede) door aanpak van andere drukfactoren zou kunnen worden aangepakt, eist de Habitatrichtlijn ook dat op de langere termijn voor de aangewezen habitats een gunstige staat van instandhouding wordt bereikt. Om hieraan te voldoen moet de stikstofdepositie overal onder de KDW worden gebracht.

7. De overheid moet spelers in de keten, zoals banken (met name Rabobank als grootste bank in de Nederlandse landbouw, maar ook ING Bank of ABN Amro), toeleveranciers, de verwerkende industrie en supermarkten wettelijk dwingen om bij te dragen aan deze transitie. Zo geldt dat er geen belastinggeld voor opkoopregelingen terug zou moeten vloeien naar deze bedrijven, daar waar deze bij het aangaan van leningen en contracten willens en wetens de stikstofproblematiek vergrootten, en daarmee op eigen risico in de onhoudbare intensieve landbouw hebben geïnvesteerd. En supermarkten en andere ketenspelers moeten afdwingbaar bijdragen aan de omslag door in te zetten op meer lokaal en ecologisch geproduceerde, plantaardige productie en boeren hiervoor een eerlijke prijs te geven.
8. Groen boeren moet lonend worden voor alle boeren. Daarom is het van belang dat het Rijk heffingen gebaseerd op milieuschade invoert. Opbrengsten van deze heffingen kunnen worden aangewend voor het stimuleren van groene boeren en het stimuleren van andere, maatschappelijk urgente verdienbronnen voor boeren, zoals natuurdiensten (bijv. groen-blauwe dooradering). Ook 'stapeling van beloning' kan een rol spelen in het creëren van een goed verdienmodel voor de boer van de toekomst. Dit kan bereikt worden door als overheid ketenafspraken, die door recente wijzigingen in Europese mededingingswetgeving mogelijk zijn, af te dwingen en de boer hiermee te belonen voor duurzame productie. Hier is haast bij geboden want provincies hebben inzicht nodig in deze bijdrage van ketenpartijen voor het uitwerken van hun gebiedsplannen. Daarbij is het logisch dat ook het 'de vervuiler betaalt'-principe wordt gehanteerd, in plaats van dat alleen de samenleving voor de kosten moet opdraaien.
9. Er zijn een hoop boeren, vorige week ook bij u aan tafel, die aan de integrale doelstellingen van het kabinet willen voldoen of daarin al voorop lopen. De overheid moet zich maximaal inspannen om dergelijke koplopers volop te ondersteunen, of hen op een andere manier te erkennen voor de duurzaamheidsinspanningen die zij op eigen kosten en risico genomen hebben. Tevens dienen zij nauw te worden betrokken bij de vormgeving van de transitie. In deze boeren investeren, is investeren in de toekomst.
10. Door natuurlijke processen te herstellen en meer ruimte voor natuur te maken - ook buiten formele natuurgebieden - worden bestaande natuurgebieden robuuster en minder kwetsbaar. Dit geeft daardoor ruimte in vergunningverlening en economische ontwikkeling en anticipeert op toekomstig beleid zoals de Europese Biodiversiteitsstrategie, de Natuurherstelwet en het mondiale Biodiversiteitsverdrag. Natuurherstel is juist kansrijk in overgangsgebieden en het Natuurnetwerk Nederland en kan vorm krijgen op basis van het bestaande Aanvalsplan

Landschapselementen, het Aanvalsplan Grutto en conform het concept van basiskwaliteit natuur.

Tenslotte: een aantal provincies maakt onvoldoende haast met het opstellen van hun gebiedsplannen. Tevens vraagt een landelijke crisis om landelijke regie. We willen het kabinet daarom aansporen de regie weer terug in handen te nemen en Nederland uit deze crisis te leiden. Dat doet u in het belang van al die boeren en andere ondernemers die duidelijkheid nodig hebben en in het belang van de natuur. Maar ook in het belang van het aanzien van bestuurlijk Nederland, dat haar eigen afspraken en wetten hoort na te leven.

Met vriendelijke groet,

De aanwezige organisaties tijdens het gesprek

Andy Palmén
Directeur Greenpeace Nederland

Teo Wams
Directeur Natuurbeheer Natuurmonumenten

Floris van Hest
Directeur Vogelbescherming Nederland

Hank Bartelink
Directeur-bestuurder LandschappenNL

Donald Pols
Directeur Vereniging Milieudefensie

Overige natuur- en milieuorganisaties

Kirsten Schuijt
CEO Wereld Natuur Fonds

Marjolein Demmers
Directeur Stichting Natuur & Milieu

Annie van de Pas
Netwerkdirecteur Natuur en Milieufederaties

Titia Wolterbeek
Directeur Vlinderstichting, voorzitter SoortenNL

Zoogdiervereniging, Ravon en Floron

Bijlage: brief aan minister Staghouver voor een toekomstbestendige landbouw d.d. 25 juli 2022